

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การศึกษาและพัฒนากระบวนการเสริมสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับภูมิสังคม และรองรับการเปลี่ยนแปลงบนพื้นที่สูง ใช้ทฤษฎีและแนวคิด 6 ส่วน ประกอบด้วย สถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง สังคมแห่งการเรียนรู้ แนวคิดการศึกษา ตลอดชีวิต ทฤษฎีทุนมนุษย์ ทักษะความเข้าใจและใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (SDGs) เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนรู้ในปัจจุบันของกลุ่มเกษตรกรนาร่อง ประเมินสถานะการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชุมชนนักปฏิบัตินาร่อง และทดสอบกระบวนการเรียนรู้ในการยกระดับอาชีพและการปรับตัวของกลุ่มเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบ โครงการหลวง ด้วยหลักการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงระบบ 4 เสาหลัก

2.1 สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2562)

จากการวิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง และการดำเนินงานของ สวพส. ในระยะต่อไป พบประเด็นท้าทายที่ สวพส. ต้องกำหนดแนวทาง การดำเนินงานที่เหมาะสมและสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

2.1.1 ความก้าวหน้าในการพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรม

การพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรม เช่น เทคโนโลยีดิจิทัลและเทคโนโลยีชีวภาพ เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจก้าวกระโดด สังคม สิ่งแวดล้อม และการเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิต ของคนในทุกสังคม ทุกเพศ ทุกวัย ทำให้รูปแบบการผลิต การดำเนินธุรกิจ และการใช้ชีวิตเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว สามารถสื่อสารทั้งภาพและเสียงได้อย่างไร้พรมแดน การทำธุรกิจและธุรกรรมบนโครงข่าย ดิจิทัลเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังมีการคิดนวัตกรรมต่างๆ มากขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของ ชุมชนบนพื้นที่สูงทั้งด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงด้านการตลาดและโลจิสติกส์ผ่านระบบดิจิทัล ที่สะดวกรวดเร็วมากขึ้นและระบบ ตลาดคนกลางมีความสำคัญลดลง รวมทั้งมีผลต่อการบริหารจัดการที่ต้องปรับตัวและประยุกต์ใช้ เทคโนโลยีในการขยายองค์ความรู้ในการพัฒนาพื้นที่สูง

2.1.2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

ประเทศไทยมีความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่ส่งผลต่อคุณภาพ ชีวิต ศักยภาพทางเศรษฐกิจและสภาพทางสังคมด้านต่างๆ โครงสร้างประชากรไทยได้เปลี่ยนเข้าสู่ สังคมสูงวัยมากขึ้น และจะเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 โดยที่ สัดส่วนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็น 19.8% ของจำนวนประชากรทั้งหมด และในปี พ.ศ. 2579 จะมีสัดส่วน ผู้สูงอายุ 30% ของจำนวนประชากรทั้งหมด ขณะที่สัดส่วนวัยเด็กและวัยแรงงานลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยวัยเด็กมีสัดส่วน 14% และวัยแรงงาน 56% ทั้งนี้ประชากรวัยแรงงานเริ่มลดลงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา ส่งผลต่อการขาดแคลนแรงงานเช่นเดียวกับชุมชนบนพื้นที่สูง เกษตรกรส่วนใหญ่เข้าสู่สังคม ผู้สูงวัยและคนวัยแรงงาน มีแนวโน้มย้ายไปทำงานนอกภาคการเกษตร ทำให้เริ่มขาดแคลนแรงงาน ภาคเกษตร จึงต้องพัฒนาการเกษตรไปสู่การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อการผลิตที่ประณีต ให้ผลตอบแทนสูง ใช้ต้นทุนและแรงงานลดลง แต่อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุจะทำให้เกิดการบริโภคสินค้า

และบริการด้านสุขภาพมากขึ้น จึงเป็นโอกาสในการพัฒนาสินค้าและนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อสุขภาพรวมทั้ง สวพส. ต้องจัดทำแผนการสืบทอดตำแหน่งขององค์กรและแผนพัฒนาบุคลากรเพื่อรองรับบุคลากรที่สูงอายุและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการทำงาน

2.1.3 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ กฎเกณฑ์ กติกา และมาตรฐานของโลก

ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ กฎเกณฑ์ กติกา และมาตรฐานของโลกอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลจากการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดดภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และโลกที่ไร้พรมแดนเต็มรูปแบบ มีการรวมกลุ่มทางการค้าและการลงทุนที่หลากหลายมากขึ้น การแข่งขันจะรุนแรงขึ้น มีผลกระทบต่อการแข่งขันด้านราคา คุณภาพ และมาตรฐานของผลผลิตบนพื้นที่สูง ซึ่งจะส่งผลให้การผลิตผลผลิตและผลิตภัณฑ์บนพื้นที่สูงต้องปรับตัวให้สามารถแข่งขันได้ โดยมุ่งการผลิตสินค้าที่สอดคล้องและตอบสนองความต้องการของตลาดซึ่งมีกลุ่มผู้บริโภคที่หลากหลายทั้งด้านคุณภาพและมาตรฐานผลผลิต สินค้าตามมาตรฐานความปลอดภัยและด้านสิ่งแวดล้อม

2.1.4 การเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพและชีวิตความเป็นอยู่

การให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตของมนุษย์มากขึ้นโดยคำนึงถึงมุมมอง 3 ด้าน คือ ร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ ทำให้เกิดการพัฒนาด้านวิทยาการทางการแพทย์และสุขภาพต่างๆ ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิต รูปแบบการบริโภคสินค้าที่สร้างความสุขในการบริโภคและการท่องเที่ยวมากขึ้น สนใจรายละเอียดและภาพลักษณ์ของสินค้ามากกว่าประโยชน์ใช้สอยและราคามีค่านิยมความสนใจสินค้าที่เป็นมิตรกับธรรมชาติและสังคม เช่น สินค้าจากท้องถิ่นที่ช่วยกระจายรายได้ให้คนยากจน เพิ่มโอกาสด้านการตลาดแก่ผลิตภัณฑ์และบริการเพื่อสุขภาพ เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากความหลากหลายและพืชสมุนไพร สินค้าที่เป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นของชุมชน รวมถึงการพัฒนาอุทยานให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงเกษตร วัฒนธรรมท้องถิ่น และสนับสนุนการให้บริการเพื่อสุขภาพ

2.1.5 การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

การจัดลำดับประเทศที่มีความเสี่ยงด้านสภาพอากาศช่วง 20 ปีที่ผ่านมา พบ 4 ประเทศในอาเซียน ได้แก่ พม่า ฟิลิปปินส์ เวียดนาม และไทย ติดอันดับ 10 ประเทศแรกที่มีความเสี่ยงสูงที่สุดในโลก โดยช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมาประเทศไทยประสบปัญหาหลายประการ เช่น ปริมาณน้ำลดลงมาก ภัยแล้ง ภัยพิบัติธรรมชาติ และเกิดโรคระบาดรุนแรงมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในประเทศไทยส่งผลโดยตรงต่อภัยแล้งที่ยาวนาน ผลผลิตทางการเกษตรและการประมงลดลง อุทกภัย ระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้น โรคภัยไข้เจ็บที่ทวีความรุนแรง และกระทบโดยตรงต่อเศรษฐกิจไทย กรมอุตุนิยมวิทยารายงานว่าอุณหภูมิเฉลี่ยประจำปีของประเทศไทยเพิ่มขึ้นประมาณ 1 องศาเซลเซียส เทียบจาก พ.ศ. 2524–2551 และมีแนวโน้มอาจเพิ่มขึ้น 1.2–1.9 องศาเซลเซียสในปี พ.ศ. 2593 ยิ่งกว่านั้นจำนวนวันที่ฝนตกและระดับปริมาณน้ำฝนลดลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเทียบกับ 15 ปีที่ผ่านมา (ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554) ส่งผลกระทบต่อการปรับตัวและระบบการปลูกพืชบนพื้นที่สูง ทำให้ผลผลิตและคุณภาพลดลง จำเป็นต้องวิจัยและพัฒนาพันธุ์พืชที่เหมาะสมรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การให้ความสำคัญกับการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก การใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน เร่งฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้ การปลูกไม้มีค่าและฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร รวมถึงการอนุรักษ์พันธุ์พืชทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งองค์กรต้องเตรียมความพร้อมด้านงบประมาณและกลยุทธ์การทำงานเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เช่น การได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติของเกษตรกรและอุทยานหลวงราชพฤกษ์

2.1.6 การเปลี่ยนแปลงกฎหมายและนโยบายภายในประเทศ

การเปลี่ยนแปลงกฎหมายและนโยบายภายในประเทศ เช่น รัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2560 แผนปฏิรูปประเทศ ร่างยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พรบ.องค์การมหาชน พรบ.จัดซื้อจัดจ้าง ปี พ.ศ. 2560 พรบ. ข้อมูลข่าวสารราชการ กฎหมายป่าไม้ พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) ปี พ.ศ. 2559 รวมทั้งนโยบายภาครัฐดิจิทัล ซึ่งส่งผลต่อการบริหารจัดการองค์การในการปรับปรุงกฎระเบียบให้เกิดความคล่องตัว การพัฒนาด้านเทคโนโลยี การบริหารจัดการข้อมูล การพัฒนาบุคลากรให้รู้เท่าทันและสามารถปรับตัวในการทำงานเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานเพื่อกำหนดกติกาและข้อตกลง/แนวปฏิบัติร่วมกันในการทำงานในพื้นที่

นอกจากบริบทการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่เป็นประเด็นท้าทายการดำเนินการพัฒนาพื้นที่สูง ยังมีประเด็นท้าทายที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาการบริหารจัดการให้เป็นองค์กรที่มีสมรรถนะสูง การเผยแพร่และกระจายองค์ความรู้การพัฒนาให้ครอบคลุมและทั่วถึงผ่านระบบการเรียนรู้ที่เหมาะสม เนื่องจากพื้นที่สูงส่วนใหญ่อยู่ห่างไกล ทุรกันดาร การคมนาคมลำบาก รวมทั้งการเข้าถึงบริการและปัจจัยพื้นฐานภาครัฐ ตลอดจนการถ่ายโอนภารกิจการดำเนินการที่ประสบความสำเร็จแล้วให้กับท้องถิ่นบริหารจัดการด้วยตนเองอย่างยั่งยืน

2.2 สังคมแห่งการเรียนรู้

สังคมไทยภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงของโลกที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศไทย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต จากการทบทวนผลการพัฒนาในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา สังคมไทยได้พึ่งพิงระบบการปกครองของรัฐ โดยรัฐเป็นผู้จัดหาและจัดการให้ ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมทั้งหมดได้ จึงได้สะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างของการพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล ไม่ยั่งยืน และอ่อนไหวต่อผลกระทบจากความผันผวนของปัจจัยภายนอกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประเทศไทยจำเป็นต้องปรับกระบวนการพัฒนาในทิศทางการพึ่งพาตนเองและมีภูมิคุ้มกันมากขึ้น ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทย โดยยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางปฏิบัติควบคู่กับการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” เพื่อให้การพัฒนาและบริหารประเทศเป็นไปในทางสายกลางบนพื้นฐานดุลยภาพเชิงพลวัตของการพัฒนาที่เชื่อมโยงทุกมิติ ทั้งคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง ด้วยการวิเคราะห์อย่าง “มีเหตุผล” และใช้หลัก “ความพอประมาณ” ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจ ความสามารถในการพึ่งตนเองกับความสามารถในการแข่งขันในเวทีโลก สังคมชนบทกับสังคมเมือง โดยเตรียมระบบภูมิคุ้มกันด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอและพร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศ ทั้งนี้การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนต้องใช้ “ความรอบรู้” ในด้านต่างๆ ด้วยความรอบคอบ เป็นไปตามลำดับขั้นและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย อันเป็นภูมิคุ้มกันที่ดี พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554)

ประภากร แก้ววรรณ (2551) ได้กล่าวว่าในอดีตถึงปัจจุบันสังคมไทยห่างไกลจากการเป็น “สังคมการเรียนรู้” จนถึงวันนี้เราต่างตระหนักกันดีว่า การเรียนรู้เป็นพันธกิจแห่งชีวิตที่ทุกคนไม่ว่าในชุมชนท้องถิ่นหรือองค์กรใดก็ตามต่างต้องร่วมรับผิดชอบปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ใหม่ คือ ต้องมองเห็นว่าแท้จริงแล้วทุกคนล้วนมีศักยภาพในตน แต่ละคนจะต้องภูมิใจในสิ่งที่ตนมีและสิ่งที่ตนเป็น ต้องเปิดใจใฝ่เรียนรู้ในสิ่งที่ตนยังไม่มี ต้องกล้าเปิดเผยสิ่งที่ตนต้องการจะรู้หรือขอความช่วยเหลือ

ในขณะเดียวกันก็ใจกว้างพอที่จะเป็นผู้ให้ พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้สังคมไทยในอนาคตได้เป็นสังคมฐานความรู้ โดยมีการเรียนรู้ ความรู้ และนวัตกรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนา จึงจำเป็นต้องส่งเสริมและสร้างสภาพการณ์เพื่อให้คนไทยทุกคนมีสิทธิและความเสมอภาคในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งนี้อาจสรุปได้ว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิดและการกระทำที่ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรม สืบเนื่องมาจากการประสบการณ์และการฝึกฝน อาจเป็นการเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ และความเข้าใจ เป็นต้น ซึ่งการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนา

ส่วนสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญา ที่ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการเรียนรู้ที่ทุกคนและทุกส่วนในสังคมมีความใฝ่รู้และพร้อมเรียนรู้อยู่เสมอ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นและมีความต่อเนื่องเป็นปกติวิสัยในชีวิตประจำวันของทุกคน เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ในทุกเวลา ทุกสถานที่ของทุกคน ในทุกสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม (ประภากร แก้ววรรณ, 2551) ในขณะที่ประเทศ รัสเซีย (2553) ได้ให้ความหมายของสังคมแห่งการเรียนรู้ว่าเป็นสภาวะแวดล้อมในสังคมที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามเป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษา คุณลักษณะของสังคมแห่งการเรียนรู้หมายถึงจิตสำนึกแห่งการเรียนรู้ ประชาชนทุกวัยมีจิตสำนึกรักการเรียนรู้ ซึ่งจำเป็นต้องรณรงค์ปลูกจิตสำนึกรักการเรียนรู้ให้เยาวชนและประชาชนตื่นตัวจนกลายเป็นค่านิยม อีกทั้ง CISCO (2004) ได้อธิบายว่าสังคมแห่งการเรียนรู้มีการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ความหมายของการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ รวมทั้งประเมินผลการเรียนรู้จะเปลี่ยนไป โดยให้ความสำคัญกับปัญหา ความต้องการ และความสนใจของผู้เรียนมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแต่ละบริบท อีกทั้งเป็นการพัฒนาที่เชื่อมต่อความรู้เป็นเครือข่ายที่กว้างขวางก่อให้เกิดความยั่งยืน นอกจากนี้ Stewart (1998) ได้อธิบายว่าสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นสังคมที่มีการเพิ่มทักษะและความรู้อย่างเป็นระบบให้สมาชิกในสังคม เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมใหม่ๆ ทางเทคโนโลยี ซึ่งจะทำให้เป็นสังคมที่ได้เปรียบในเชิงการแข่งขันในตลาดโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

การเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อให้คนในสังคมสามารถพัฒนาตนเองและสังคมอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา (กุลธร เลิศสุริยกุล, 2548) มีหลักการ ประกอบด้วย (1) การศึกษาและการเรียนรู้เป็นกลไกสำคัญต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนา (2) การมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วนในสังคมเพื่อกำหนดและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับตนเองและชุมชนท้องถิ่น (3) การยึดชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานของการพัฒนา ซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ศักยภาพและทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก และ (4) การบูรณาการการเรียนรู้ การดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพหรือทำมาหากินอย่างผสมกลมกลืน

การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ยั่งยืนต้องอาศัยความเข้าใจองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งมีหลายองค์ประกอบขึ้นอยู่กับลักษณะบริบทของพื้นที่และวัฒนธรรมการเรียนรู้ โดยสุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (2558) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบหลักที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต 9 องค์ประกอบดังนี้

1. บุคคลแห่งการเรียนรู้หรือผู้เรียนรู้ คือ บุคคลที่ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาและเรียนรู้ ใฝ่รู้ มีส่วนร่วมกับกิจกรรมและการเรียนรู้ในสังคม และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีทักษะการคิดวิเคราะห์แก้ปัญหาโดยใช้ความรู้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

2. ผู้จัดการเรียนรู้ คือ สถาบันครอบครัว ภูมิปัญญาท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน องค์กรท้องถิ่น สถานประกอบการ สถาบันศาสนา ที่มีการวิเคราะห์สภาพปัญหา ความต้องการที่แท้จริง ของชุมชนแล้วใช้ศักยภาพที่มีจัดกิจกรรมการเรียนรู้

3. แหล่งการเรียนรู้ คือ สถานที่สำหรับการศึกษาเรียนรู้ ให้บริการความรู้ที่หลากหลาย ตั้งอยู่ในพื้นที่เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ต้องการได้ทันที

4. องค์ความรู้ คือ เนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่สอดคล้องและตอบสนองความต้องการจำเป็น ที่แท้จริงของประชาชน เช่น องค์ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ การดูแลสุขภาพ อนามัย เป็นต้น ซึ่งเกิดจากการสังเคราะห์จากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือรวบรวมจากแหล่งต่างๆ

5. กิจกรรมการเรียนรู้ คือ กิจกรรมการเรียนในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และตามอัธยาศัย เช่น การเรียนรู้จากผู้รู้ สื่อ นิทรรศการ ขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น การปฏิบัติ จินตนาการ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม และการเรียนรู้ด้วยตนเองจากสื่อต่างๆ

6. บรรยากาศการเรียนรู้ คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้และสภาพแวดล้อม ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีการประชาสัมพันธ์ นำเสนอผลงาน รวมถึงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลและ กลุ่มบุคคลตลอดเวลา

7. เครือข่ายการเรียนรู้ คือ ปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล กลุ่มผู้สนใจ นายจ้าง หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ร่วมมือกันในลักษณะหุ้นส่วนการเรียนรู้เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการจัดกิจกรรม การเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างเป็นองค์รวม อันจะเป็นประโยชน์ต่อภาคส่วนในสังคม

8. การจัดการองค์ความรู้ คือ การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ กลไกถ่ายทอดความรู้ ระบบ บริหารจัดการและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ กระตุ้นการใช้ความรู้เป็นฐานใน การแก้ปัญหาและการพัฒนาตนเอง ครอบครัว องค์กร และชุมชน

9. องค์กรแห่งการเรียนรู้ คือ หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และภาคประชาชน ทุกกลุ่มควรมีบทบาทเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่มีการจัดการเรียนรู้ในองค์กร สนับสนุนบุคลากรให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ และจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้บริการแก่ชุมชน

ในขณะที่ กุลธร เลิศสุริยกุล (2548) ได้กล่าวว่าการเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ เป็นกระบวนการสำคัญที่ต้องเร่งดำเนินการเพื่อประกันโอกาสให้คนไทยทุกคนมีสิทธิและความเสมอภาคในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยการพัฒนาองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมแห่ง การเรียนรู้ 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1. บุคคลแห่งการเรียนรู้ เป็นการพัฒนาทักษะ ความสามารถในการเรียนรู้ แสวงหาความรู้ เพื่อให้ประชาชนโดยรวมเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ซึ่งบุคคลแห่งการเรียนรู้จะต้องมีลักษณะดังนี้

1.1 ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการเรียนรู้

1.2 มีทักษะและกระบวนการคิด วิเคราะห์ และแก้ปัญหา สามารถใช้ความรู้ได้อย่าง ถูกต้องเหมาะสม

1.3 มีความใฝ่รู้ สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง

1.4 สามารถเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงอายุแต่ละวัยด้วยรูปแบบที่หลากหลาย ยืดหยุ่น และมีคุณภาพตามความต้องการ ความสนใจ และความถนัด

2. แหล่งการเรียนรู้ มีการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ ด้วยเหตุผลดังนี้
 - 2.1 เพื่อให้มีแหล่งเรียนรู้เพียงพอ หลากหลาย ทั่วถึง ครอบคลุมประชากรทุกพื้นที่ ทุกกลุ่ม
 - 2.2 มีระบบข้อมูลสารสนเทศ แหล่งการเรียนรู้ เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน
 - 2.3 มีการจัดระบบเครือข่ายเชื่อมโยงแหล่งการเรียนรู้ เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน
 - 2.4 มีการพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีศักยภาพในการให้บริการการเรียนรู้และความพร้อมของปัจจัยอำนวยความสะดวกต่อการเรียนรู้
 3. องค์ความรู้ เป็นการพัฒนาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ให้เป็นองค์ความรู้ โดยวิธีการต่างๆ ดังนี้
 - 3.1 มีระบบการจัดหาและรวบรวมความรู้จากแหล่งต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก เพื่อแสวงหาองค์ความรู้ที่มีประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรหรือชุมชนท้องถิ่น
 - 3.2 มีการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อจัดเก็บและค้นคืนองค์ความรู้ได้สะดวกรวดเร็ว สามารถใช้ประโยชน์ได้ทันเหตุการณ์
 - 3.3 มีการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และบริบทของสังคมไทย
 - 3.4 มีการสร้างองค์ความรู้หรือเนื้อหาการเรียนรู้ที่สอดคล้องเหมาะสมกับศักยภาพและความต้องการการเรียนรู้ของบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กรหรือชุมชนท้องถิ่น โดยพัฒนาความรู้จากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมและฐานความรู้ด้านนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของการพัฒนาแต่ละชุมชนท้องถิ่น
 4. การจัดการความรู้ โดยมีวิธีการที่เอื้อให้การจัดการความรู้ในองค์กรหรือชุมชนท้องถิ่นหรือสังคม เป็นไปได้โดยง่าย ดังนี้
 - 4.1 พัฒนารูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีระบบการจัดการสร้างแรงจูงใจ หนุนเสริมให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต
 - 4.2 พัฒนาบุคคล องค์กร ผู้ดำเนินงานและผู้เกี่ยวข้องในการจัดส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชน รวมทั้งการพัฒนาทักษะความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ประเภทต่างๆ
 - 4.3 พัฒนากลไก กระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างเสมอภาค รวมทั้งพัฒนาระบบบริหารจัดการการใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ได้เสมอภาค
 - 4.4 การสร้างบรรยากาศเพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว องค์กร สถาบัน ชุมชนท้องถิ่น สังคม ให้ประชาชนมีโอกาสดำเนินการเรียนรู้ได้ตลอดเวลา
 - 4.5 มีการบูรณาการการใช้ความรู้เป็นฐานในการแก้ปัญหาและการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนท้องถิ่น
- สังคมแห่งการเรียนรู้ คือ สังคมที่ประกอบด้วยบุคคลที่ตระหนักในความจำเป็นและความสำคัญของการเรียนรู้ เพื่อดำรงชีวิตในสังคมได้ดี มีคุณภาพ และมีส่วนร่วมในการจรรโลงความผาสุกและความเจริญของสังคม โดยอาจแบ่งระดับของสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ 4 ระดับ (ปรับจากกุลธร เลิศสุริยกุล, 2548) ดังนี้

1. ครอบครัวยุทธศาสตร์การเรียนรู้ คือ ครอบครัวที่มีการส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศการเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนรู้มีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว

2. กลุ่มการเรียนรู้ คือ กลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และผลประโยชน์ร่วมกัน อาจเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มบำเพ็ญประโยชน์ กลุ่มพลังทางสังคม หรือกลุ่มกิจกรรมประเภทต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มพัฒนาผ้าทอพื้นบ้าน เป็นต้น

3. องค์กรแห่งการเรียนรู้ คือ หน่วยงานหรือองค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรธุรกิจ สถาบัน สถานประกอบการ ฯลฯ ซึ่งเป็นองค์กรที่ทำงานหรือผลิตผลงานพร้อมกับเกิดการเรียนรู้ สังเกตความรู้ และสร้างความรู้จากประสบการณ์ในการทำงาน พัฒนาวิธีการทำงานและระบบงานขององค์กรไปพร้อมกัน เป็นการเรียนรู้แบบบูรณาการโดยอาศัยการทำงานเป็นฐาน เช่น บริษัทปูนซิเมนต์ไทย จำกัด กรมส่งเสริมการเกษตร และองค์การบริหารส่วนตำบลท่าข้าม เป็นต้น

4. ชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ กลุ่มทางสังคมที่อยู่ร่วมกันในบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอีกอย่างอื่นที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสาร และเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรกัน ภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน (วิลาวุธย์ โชติเบญจมาภรณ์, 2545) สำหรับชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นชุมชนที่สนใจแสวงหาความรู้ มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น กลั่นกรอง ตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง (Learning by doing) สังเกตบทเรียนและปัญญาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งจากฐานราก สร้างกระบวนการพัฒนาแบบรากหญ้า และวัฒนธรรมการแสวงหาความรู้ เช่น ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง จังหวัดนครราชสีมา เครือข่ายโรงเรียนชาวนาจังหวัดนครสวรรค์ เครือข่ายอินแปง จังหวัดสกลนคร เป็นต้น

นอกจากนี้สนอง โลหิตวิเศษ (2563) ยังได้กล่าวถึงชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยชุมชนในฐานะหน่วยทางสังคม แบ่งได้หลายลักษณะ ได้แก่ แบ่งตามจำนวนประชากร เช่น หมู่บ้าน เมือง นคร แบ่งตามพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ชุมชนอุตสาหกรรม ชุมชนการปกครอง แบ่งตามหน่วยการปกครอง เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ แบ่งตามความสัมพันธ์ของคนในสังคม เช่น ชุมชน ชนบท ชุมชนเมือง และแบ่งตามลักษณะกิจกรรมทางสังคม เป็นต้น ชุมชนจึงไม่ได้หมายความว่าการศึกษาอยู่ภายใต้แต่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ความเป็นชุมชนก็ไม่ได้มีหน่วยเดียว แต่เป็นสายใยของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นต่อจากความสัมพันธ์ต่างๆ และมีเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกัน การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนและการโต้ตอบของคนในชุมชนหรือสังคม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้คนได้ยกระดับความรู้ ความสามารถ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ เริ่มต้นพัฒนามาจากชุมชนในความหมายที่เป็นหน่วยทางสังคมและได้รับการพัฒนาให้สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อพัฒนาเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้และเกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่หลากหลายประเภท สามารถจำแนกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ดังนี้

1. ชุมชนแห่งการเรียนรู้ใช้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ (Community-based Learning) เป็นชุมชนตามแนวคิด ชุมชนที่เป็นหน่วยทางสังคม หน่วยการปกครอง ประกอบด้วย บริเวณที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนรวมกันและมีระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก เช่น ครอบครัว เครือญาติ มิตรสหาย เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ท้องถิ่น เป็นต้น ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน มีแหล่งเรียนรู้

2. ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC: Professional Learning Community) คือ การรวมตัว ร่วมใจ ร่วมพลัง ร่วมมือกันของครู ผู้บริหาร และนักการศึกษา แสวงหาด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อปรับปรุงผลการเรียนของผู้เรียนหรืองานวิชาการของโรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย เป้าหมายอยู่ที่คุณภาพการจัดการเรียนรู้ การปรับปรุง การเปลี่ยนแปลง พัฒนาการจัดการเรียนรู้ของตนเอง เพื่อผู้เรียนเป็นสำคัญ การรวมตัวกัน การเรียนรู้ และการเปลี่ยนแปลง เหล่านี้เป็นไปได้ยากที่จะทำเพียงลำพัง แต่หวังผลให้ขับเคลื่อนทั้งระบบโรงเรียน จำเป็นต้องสร้าง ความเป็นชุมชน เพื่อการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ซึ่งความเป็นสถาบันหรือโรงเรียนย่อมมี ความเป็นชุมชน ที่สัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้น

3. ชุมชนนักปฏิบัติ (CoP: Community of Practice) หรือชุมชนแนวปฏิบัติ เป็นกลุ่มคนที่ รวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ มีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลดีขึ้น ส่วนใหญ่มีมาจากคนในกลุ่มงานเดียวกัน หรือมีความสนใจร่วมกัน ซึ่งความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในการแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ระหว่างกัน เป็นสิ่งสำคัญ CoP เป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการจัดการความรู้และสภาพแวดล้อม ให้เอื้อต่อการสร้าง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และใช้ความรู้ของคนในชุมชน

4. ชุมชนการเรียนรู้เชิงเสมือน (VLC: Virtual Learning Community) หรือชุมชนรูปแบบใหม่ (virtual community perspective) หรือชุมชนการเรียนรู้ออนไลน์ (online learning community) คือ กลุ่มคนที่เข้าร่วมปฏิสัมพันธ์โดยมีเป้าหมายและพันธกิจร่วมกันผ่านกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกในชุมชนแลกเปลี่ยนความรู้ของตนเองและพัฒนาองค์ความรู้มาใช้แก้ปัญหาที่ได้รับ เพื่อสร้างระบบการเรียนรู้สังคมผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ชุมชนการเรียนรู้เชิงเสมือนเกิดจากการมี ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในพื้นที่ไซเบอร์ ไม่ขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิศาสตร์ การพบปะ (face to face) เกิดจากการมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกันในการผูกโยงทางสังคมหรือความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง ของชุมชน (sense of belonging) ระหว่างผู้ใช้งานผ่านเทคโนโลยี สามารถเข้าถึงผู้อื่นจากทุกที่ สามารถสร้างกลุ่มทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการโดยไม่เกี่ยวกับเวลา สื่อสารได้โดยเทคโนโลยี ที่สามารถตอบสนองได้ทันที มีแนวคิดที่หลากหลาย เช่น ชุมชนการเรียนรู้เชิงเสมือนตามความสนใจ ชุมชนการเรียนรู้เชิงเสมือนที่สมาชิกมีความสัมพันธ์ต่อกัน และชุมชนนักปฏิบัติในองค์กร (บุญชู บุญเลิศศิริ, 2553) สังคมยุคสารสนเทศทำให้เกิดรูปแบบของชุมชนที่มีความหลากหลายโดยอาศัย เทคโนโลยีสารสนเทศที่เชื่อมโยงเครือข่ายผู้คนเข้าด้วยกัน เป็นศูนย์กลางการสื่อสารที่ทำให้คน ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ประสบการณ์ร่วมกันในระดับต่างๆ

5. ชุมชนแห่งการเรียนรู้เฉพาะสาขา (Learning Community in Specific Fields) เป็น ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามความต้องการเฉพาะสาขาหรือเฉพาะเรื่อง เช่น การอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม การลดความเสี่ยงด้านภัยพิบัติ การสร้างรายได้ผู้ประกอบการ การพัฒนาชุมชน การสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม การรู้หนังสือ การส่งเสริมพลังอำนาจ การกำหนด นโยบาย การจัดการ และการพัฒนาความสามารถ เป็นต้น

นอกจากนี้ชุมชนนักปฏิบัติ (จิระประภา อัครบวร, 2552) คือกลุ่มของคนซึ่งมาแลกเปลี่ยน ความรู้ ปัญหา หรือความสนใจ และเรียนรู้วิธีการเพื่อให้สามารถปฏิบัติหรือทำให้ดีขึ้น เป็นการแลกเปลี่ยน และสร้างทักษะ ความรู้ และความเชี่ยวชาญให้เกิดขึ้นในกลุ่ม เน้นการแลกเปลี่ยนวิธีปฏิบัติที่ดีที่สุด ชุมชนนักปฏิบัติมีความสำคัญเนื่องจากองค์กร กลุ่มทำงาน ทีมงาน และบุคคล ต้องทำงานร่วมกัน ในแนวทางใหม่ ความร่วมมือข้ามองค์กรจึงเป็นสิ่งสำคัญ ชุมชนนักปฏิบัติจึงเป็นรูปแบบใหม่สำหรับ

เชื่อมโยงคนที่มีจิตใจในการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความรู้และความร่วมมือ ไม่ว่าจะเป็นรายบุคคลหรือกลุ่ม ชุมชน นักปฏิบัติมีบทบาทสำคัญในบริบทของการจัดการความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแลกเปลี่ยน ความรู้ภายในองค์กร และเป็นเครื่องมือหลายอุปสรรคที่ให้ความรู้ไหลข้ามองค์กร ซึ่งอาจจะไม่เคย มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กันเลย จัดหาการแลกเปลี่ยนสำหรับคนที่ต้องสื่อสารเรื่องราวและประสบการณ์ ของคนที่อยู่ภายใน ทำให้เกิดการสนทนาระหว่างคนซึ่งมารวมกันเพื่อสำรวจความเป็นไปได้ใหม่ๆ การแก้ปัญหาท้าทาย และการสร้างโอกาสที่เป็นประโยชน์ กระตุ้นการเรียนรู้และแนะนำกระบวนการ ที่เป็นความร่วมมือกันต่อกลุ่มและองค์กร และระหว่างองค์กร เพื่อสนับสนุนให้ความคิดไหลได้ อย่างอิสระและสนับสนุนการแลกเปลี่ยนสารสนเทศ โดยชุมชนนักปฏิบัติมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. หัวข้อความรู้ (Domain) เป็นหัวข้อที่กำหนดขึ้นจากคนในกลุ่มที่สนใจในเรื่องเดียวกัน จึงไม่จำเป็นต้องใช้ความเชี่ยวชาญจากคนนอกกลุ่มหรือชุมชน เป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากกว่าในการรวบรวม ศักยภาพหรือการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในกลุ่ม
2. ชุมชน (Community) ในการรวมกลุ่มภายใต้ความสนใจหัวข้อเดียวกัน สมาชิกในกลุ่มต้อง มีความสัมพันธ์กันในการร่วมกิจกรรมและอภิปราย ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแบ่งปันสารสนเทศ ซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับชุมชนนักปฏิบัติ
3. แนวปฏิบัติ (Practice) สมาชิกในกลุ่มชุมชนนักปฏิบัติ ล้วนแต่เป็นนักปฏิบัติ จึงต้องพัฒนา ในเรื่องการบันทึกประเด็นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทั้งจากประสบการณ์ การเล่าเรื่อง เครื่องมือ วิธีการแก้ปัญหา สังเคราะห์ จัดเก็บ และถ่ายทอดโดยชุมชน

2.3 แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education)

คำว่า “การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning)” หรือคนส่วนใหญ่ใช้คำว่า “การศึกษา ตลอดชีวิต Lifelong Education” สุมาลี สังข์ศรี (2544) ได้ให้คำอธิบายจากการศึกษานิยามและ แนวคิดของนักการศึกษาที่ใช้คำ 2 คำนี้พบจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ต้องการให้บุคคลได้เรียนรู้ตลอดชีวิต เรียนรู้เหมาะสมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง แต่อาจมีจุดเน้นต่างกัน กล่าวคือ นักการศึกษา ที่ใช้คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต Lifelong Education” อาจมองในแนวทางของผู้จัดการศึกษาว่าจะ จัดเตรียมกระบวนการอย่างไรจึงจะให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้อย่างเหมาะสมตลอดชีวิต ส่วนนักการศึกษา ที่ใช้คำว่า “การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning)” อาจมุ่งเน้นที่ผู้เรียนว่าหลังจัดการศึกษาแล้ว ผู้เรียนจะเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างไรและเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตหรือไม่ในลักษณะใด หรืออาจสรุปได้ว่า ทั้ง 2 คำมีความหมายใกล้เคียงกัน แต่การเรียนรู้ (Learning) เน้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในผู้เรียน โดยผ่านกระบวนการที่หลากหลายเป็นไปได้ทั้งบวกและลบ ส่วนการศึกษา (Education) เป็นกระบวนการทำให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เหมาะสมกับทั้งตัวบุคคลและสังคม

แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต ถูกพิจารณาอย่างเป็นทางการครั้งแรกในการประชุม The Third International Committee for Facilitating Education ซึ่งจัดโดย UNESCO เมื่อปี พ.ศ. 2507 ต่อมาได้กลายเป็นแนวคิดและแนวทางที่มีความหมายและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษา ได้ศึกษา สำรวจข้อมูล ทบทวนเอกสาร และรวบรวมแนวคิดจากนักการศึกษา เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ (นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 4 ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สอดคล้องกับ

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2556) ให้ความหมายว่าเป็น การผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพ ชีวิตได้ต่อเนื่องตลอดชีวิต การศึกษาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เกิดจนตาย พัฒนาค้นให้ได้เรียนรู้ ในรูปแบบต่างๆ ตามความสามารถของตนเอง เพื่อก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก สามารถทำงาน และอยู่ร่วมกันในสังคม UNESCO (1998) อธิบายว่า การศึกษาตลอดชีวิต คือ ลักษณะธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นในทุกวันของทุกชีวิตทั้งผู้หญิงและผู้ชายทั่วโลก และ Europa (2003) อ้างถึงใน สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (2558) กล่าวว่า เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชีวิต มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ และความสามารถในตัวบุคคล กลุ่มบุคคล และสังคม หรือลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน

นอกจากนี้ยังมีความหมายที่น่าสนใจ ดังนี้ Dave (1973) ได้กล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิตว่า มี 3 คำที่มีความสัมพันธ์กัน คือ ชีวิต (Life) ตลอดชีวิต (Lifelong) และการศึกษา (Education) โดย แต่ละคำจะช่วยรวมความหมายและขอบเขตของการศึกษาตลอดชีวิต คำว่า “ชีวิต” และ “การศึกษา” มีความหมายที่ค่อนข้างซับซ้อนและหลายแนวทางตามแต่ละสังคม แต่ละประเทศ และ แต่ละช่วงเวลาที่มีความแตกต่างกัน โดยสรุปการศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นเมื่อชีวิต เริ่มต้นและสิ้นสุดลง ครอบคลุมถึงการศึกษาและกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในทุกช่วงของชีวิต เป็นกระบวนการทางการศึกษาที่อาศัยความต่อเนื่องและเชื่อมโยงกันระหว่างความรู้เดิมของบุคคล และความรู้ใหม่ที่ได้รับมา ดังนั้นจึงเป็นมิติการเรียนรู้ที่มีระยะเวลายาวนาน

Cropley และ Dave (1978) มองว่าการศึกษาตลอดชีวิตมี 2 มิติ คือ มิติแนวตั้งหรือ การศึกษาตั้งแต่เกิดจนสิ้นชีวิต ทั้งนี้การศึกษาหลังสำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาในช่วงต้นของ ชีวิตแล้วย่อมเป็นช่วงที่ยาวนานกว่าโดยเปรียบเทียบ และมิติแนวนอนที่สะท้อนการผสมผสานของการ เรียนรู้ผ่านการศึกษาในรูปแบบต่างๆ อาทิ ในระบบ ตามอัธยาศัย เป็นต้น ส่วนมิติแนวนอนนั้นมองว่า การศึกษากับชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องเชื่อมโยงกัน การศึกษาและการเรียนรู้ควรต้องประสานกันหลายๆ ส่วน ทั้งในโรงเรียนและแหล่งการเรียนรู้โดยมีทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ซึ่งแหล่ง การเรียนรู้ควรจะเป็นลักษณะของเครือข่ายในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตจริง

การศึกษาตลอดชีวิตมีความสำคัญในแง่ปรัชญาคือเป็นเครื่องมือเพื่อปรับตนให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลง ในแง่จิตวิทยาสะท้อนความจริงที่ว่ามนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตตั้งแต่เกิด จนสิ้นอายุขัย ในเชิงเศรษฐกิจมีความจำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาศักยภาพ กำลังคนโดยบูรณาการงานกับชีวิตที่ไม่เพียงแต่เน้นการปรับตัวเข้ากับงานที่ทำอยู่ แต่ต้องพัฒนาให้ เกิดความคิดสร้างสรรค์ ส่วนในเชิงสังคมและวัฒนธรรมมีความจำเป็นต่อการพัฒนาให้บุคคลรู้จักเลือก ในสังคมที่มีความซับซ้อนยิ่งขึ้นต้องบูรณาการศึกษากับชีวิต ต้องพัฒนาคนให้มีความสามารถรับ บทบาทต่างๆ ในชีวิต (สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2558)

2.4 ทฤษฎีทุนมนุษย์ (Human Capital)

Theodore W. Schultz นิยามคำว่า ทุนมนุษย์ (human capital) คือ ความสามารถที่อยู่ใน ตัวคนทั้งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด (innate) หรือจากการสะสมเรียนรู้ โดยจะมียื่นสเฉพาะของแต่ละบุคคล ซึ่งจะเป็นตัวบ่งชี้ความสามารถ คุณลักษณะเหล่านี้เป็นคุณลักษณะที่มีคุณค่า และคุณค่านี้อาจเพิ่มขึ้น เมื่อมีการลงทุนที่เหมาะสม สำหรับประเทศไทย ทุนมนุษย์ได้ยื่นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2544 (ธารรงค์ดี คงคาสวัสดิ์, 2550) และมีแนวคิดการมองทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถว่าเป็นสินทรัพย์ที่มีค่า เพื่อการลงทุน สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่องค์กร ทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ามากที่สุด

ขององค์กรในบรรดาปัจจัยการผลิตขั้นพื้นฐานทั้งหมด ได้แก่ คน (human) เงิน (money) วัสดุอุปกรณ์ (material) และเครื่องจักร (machine) (กัลย์ ปิ่นเพชร เฉลิ้มชัย กิตติศักดิ์นาวัน และ จิราวรรณ คงคล้าย, 2560) ซึ่ง Lynda Gratton และ Sumantra Ghoshal (2003) ให้ความหมายว่าทุนมนุษย์เป็นส่วนผสมของ 3 สิ่ง คือ (1) ทุนทางปัญญา (intellectual capital) ได้แก่ ความรู้และความสามารถในการเรียนรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ทักษะ และประสบการณ์ที่สะสมไว้ รวมทั้งความรู้ในตัวเราที่เรียกว่า tacit knowledge (2) ทุนทางสังคม (social capital) ได้แก่ เครือข่ายความสัมพันธ์ และ (3) ทุนทางอารมณ์ (emotional capital) หรือความฉลาดทางอารมณ์ ได้แก่ คุณลักษณะต่างๆ เช่น การรับรู้ตนเอง (self-awareness) ความมีศักดิ์ศรี (integrity) และมีความยืดหยุ่น (resilience) (นิสดารค์ เวชยานนท์, 2551) โดยสรุปแล้วทุนมนุษย์เป็นผลรวมของทักษะ ความรู้ ความสามารถ และคุณสมบัติเฉพาะส่วนบุคคล เกิดจากการเสริมสร้าง สัมผัส และรวบรวมมาตั้งแต่เยาว์วัย เริ่มจากครอบครัว สังคม และสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ รวมถึงการเรียนรู้จากประสบการณ์ผ่านกิจกรรมทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ยิ่งมนุษย์มีโอกาสได้เรียนรู้และสะสมประสบการณ์มากเท่าใดก็จะมีทุนมนุษย์มากขึ้นเท่านั้น (ศิริภัสสรค์ วงศ์ทองดี, 2557)

แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood) ให้ความสำคัญกับ “คน” เป็นที่สุด มุ่งหาความเข้าใจที่ตรงและถูกต้องตามความเป็นจริงเรื่อง “ศักยภาพของคน” ในการแปลงสินทรัพย์หรือต้นทุนที่มีอยู่เพื่อผลลัพธ์ในการดำรงชีพที่ดีขึ้น แนวทางนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อที่ว่าคนต้องการทุนหรือสินทรัพย์หลายด้านที่จะสามารถประสพผลดีในระบบการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ถ้ามีทุนหรือสินทรัพย์เพียงด้านเดียวก็ไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดผลลัพธ์ตามที่ต้องการ คนจึงพยายามหาทางที่จะรักษาและเชื่อมโยงต้นทุนหรือสินทรัพย์ทั้งหมดที่มีเพื่อหาหนทางที่จะอยู่รอดได้ในสภาวะยากลำบาก (โครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2563) ดังนั้นการสะสมต้นทุนมนุษย์ของเกษตรกรบนพื้นที่สูง (ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์) จึงจำเป็นอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่สูงระยะต่อไป โดยใช้ประโยชน์จากต้นทุนอีก 4 ประเภทที่อยู่แวดล้อมร่วมกัน ได้แก่ ต้นทุนทางสังคมและเครือข่าย โดยการเสริมศักยภาพของกลไกเชิงสถาบันระดับพื้นที่ ต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ ต้นทุนทางกายภาพ โครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งที่สนับสนุนระบบการดำรงชีพที่ยั่งยืน รวมทั้งต้นทุนทางการเงินที่เกิดจากทรัพย์สินสะสมที่มีอยู่ รายรับที่เข้ามาปกติ เงินที่บุตรหลานส่งให้ เงินทุนจากการสนับสนุนทางอ้อมทั้งหมดนี้ล้วนเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางรายได้ ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ความเสี่ยงลดลง ความมั่นคงทางอาหาร และการใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืนของชุมชนบนพื้นที่สูง ดังความเห็นที่ตรงกันของนานาชาติในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) จำเป็นต้องสร้างความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ด้วยการส่งเสริมและเชื่อมโยงปัจจัยที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน ซึ่งเรียกปัจจัยที่สำคัญเหล่านี้ว่า “5 P’s” ประกอบด้วย (1) people การเติมเต็มศักยภาพของคนให้มีความเท่าเทียมกัน (2) Planet การปกป้องโลกจากการเสื่อมสลาย (3) prosperity การสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีให้กลมกลืนกับธรรมชาติ โดยปัจจัยข้างต้นถือว่าเป็นไปตามทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืน แต่องค์การสหประชาชาติได้เพิ่มอีก 2 ปัจจัยเพื่อเชื่อมโยงปัจจัยข้างต้นเข้าด้วยกัน คือ (4) peace การส่งเสริมให้เกิดสันติภาพที่ปราศจากความกลัวและความรุนแรง และ (5) partnership การสร้างความเป็นหุ้นส่วนแห่งการพัฒนาให้เข้มแข็งและเป็นปึกแผ่น โดยส่งเสริมให้ทุกประเทศและทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนา (กมลินทร์ พินิจภูวดล กิตติภูมิ เนียมหอม และ พันธุ์รับ ราชพงศา, 2559)

2.5 ทักษะความเข้าใจและใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital literacy) (สำนักงาน ก.พ., ม.ป.ป.)

ปัจจุบันโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากยุค Analog ไปสู่ยุค Digital และยุค Robotic ทำให้เทคโนโลยีดิจิทัลมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตและการทำงาน ประชากรในสังคมจึงต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของการเปลี่ยนแปลง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิด culture shock เนื่องจากการเปลี่ยนผ่านเทคโนโลยีและเพื่อป้องกันความเสี่ยงที่อาจเกิดจากการใช้เทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสม เช่น การสูญเสียความเป็นส่วนตัว ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การโจรกรรมข้อมูล การโจมตีทางไซเบอร์ เป็นต้น

ทักษะความเข้าใจและใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital literacy) หมายถึง ทักษะการนำเครื่องมือ อุปกรณ์ และเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีอยู่ในปัจจุบัน อาทิ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ แทปเล็ต โปรแกรมคอมพิวเตอร์ และสื่อออนไลน์ มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการสื่อสาร การปฏิบัติงาน และการทำงานร่วมกัน หรือใช้พัฒนากระบวนการทำงานหรือระบบงานในองค์กรให้มีความทันสมัยและมีประสิทธิภาพ

2.6 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals: SDGs)

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals: SDGs) เป็นกรอบทิศทางการพัฒนาของโลกสำหรับช่วงเวลา 15 ปี (พ.ศ. 2558-2573) ที่องค์การสหประชาชาติกำหนดต่อเนื่องจากเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals) ที่สิ้นสุดลงเมื่อเดือนสิงหาคม 2558 โดยมีองค์ประกอบความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืน 5 ด้าน ดังนี้

ตารางที่ 1 องค์ประกอบความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืน

(1) คุณภาพชีวิตของผู้คน (People)	(2) ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (Prosperity)
1. ขจัดปัญหาความยากจน 2. ขจัดความหิวโหย 3. มีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี 4. การศึกษาที่เท่าเทียม 5. ความเท่าเทียมทางเพศ	7. พลังงานสะอาด 8. งานที่มีคุณค่าและเศรษฐกิจที่เติบโต 9. อุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน 10. ลดความเหลื่อมล้ำ 11. เมืองและชุมชนยั่งยืน
(3) ปกป้องดูแลโลก (Planet)	(4) สันติภาพ (Peace)
6. น้ำสะอาดและสุขาภิบาล 12. การผลิตและบริโภคที่ยั่งยืน 13. การรับมือกับ climate change 14. นิเวศทางทะเลและมหาสมุทร 15. ระบบนิเวศบนบก	16. การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (5) หุ้นส่วนความร่วมมือ (Partnership) 17. หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (SDGs) ประกอบด้วย 17 เป้าหมาย ส่วนที่เกี่ยวข้องกับประชาชน ได้แก่ เป้าหมายที่ 1 และเป้าหมายที่ 2 ขจัดปัญหาความยากจนและความหิวโหย และเป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำในสังคม รายละเอียดดังนี้

เป้าหมายที่ 1 และ 2 ขจัดปัญหาความยากจนและความหิวโหย

ผู้คนทั่วโลกมากกว่า 800 ล้านคน หลายคนยังขาดการเข้าถึงอาหาร น้ำดื่มสะอาด และสุขอนามัยที่เพียงพอ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในหลายประเทศ เช่น สาธารณรัฐประชาชนจีนและประเทศอินเดีย ช่วยยกระดับประชากรออกจากความยากจน แต่ความเติบโตในเรื่องดังกล่าวก็ยังไม่มีความสม่ำเสมอเท่าใด ประชากรผู้หญิงมีสัดส่วนความยากจนมากกว่าผู้ชาย เนื่องจากการเข้าถึงที่ไม่เท่ากันในเรื่องค่าแรงงาน การศึกษา และทรัพย์สิน SDGs มีเป้าหมายที่จะขจัดความยากจนทุกรูปแบบให้แล้วเสร็จภายในปี พ.ศ. 2573 ซึ่งเป้าหมายดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในสถานการณ์ที่มีความเสี่ยงในการเข้าถึงทรัพยากรและการบริการขั้นพื้นฐาน รวมถึงช่วยเหลือชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งและภัยพิบัติที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศ

สำหรับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (SDGs) มุ่งขจัดความหิวโหยและความอดอยากทุกรูปแบบ ให้แล้วเสร็จภายในปี พ.ศ. 2573 เพื่อให้แน่ใจว่าทุกคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและผู้ด้อยโอกาสจำนวนมาก ได้รับการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอและมีคุณค่าทางโภชนาการตลอดทั้งปี เป้าหมายนี้ยังเกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตรอย่างยั่งยืน การปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่และกำลังการผลิตของเกษตรกรรายย่อย ที่ช่วยให้เข้าถึงแหล่งที่ดินทำกิน เทคโนโลยี และการตลาดอย่างเท่าเทียม นอกจากนี้ความร่วมมือระหว่างประเทศก็เป็นสิ่งสำคัญที่สร้างความเชื่อมั่นในการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร จะสามารถยุติความอดอยากและความหิวโหยได้ภายในปี พ.ศ. 2573 โดยดำเนินการร่วมกับเป้าหมายอื่นๆ ที่กำหนดไว้

เป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

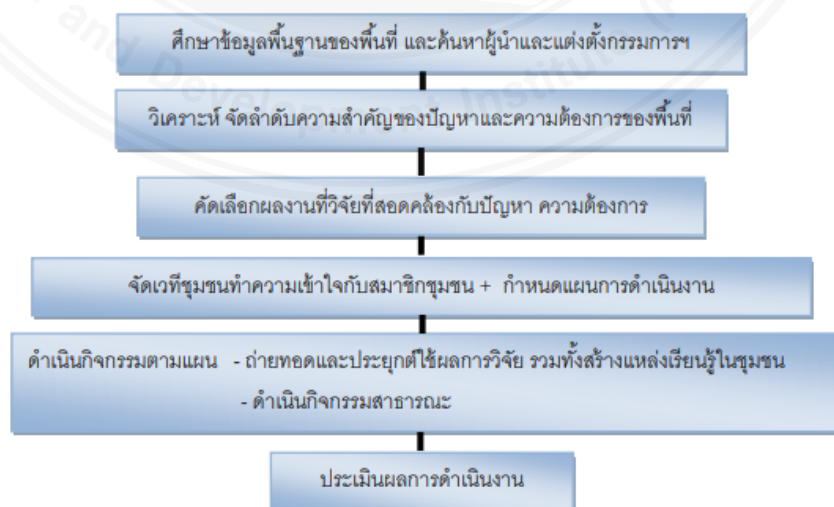
จากรายงานความไม่เท่าเทียมของรายได้มีอัตราเพิ่มขึ้น 10% ของคนร่ำรวยที่สุด มีรายได้ 40% ของรายได้รวมทั่วโลก ผู้ยากจนที่สุด 10% มีรายได้ 2-7% ของรายได้รวมทั่วโลก ประเทศกำลังพัฒนาความไม่เท่าเทียมเพิ่มขึ้น 11% ตามการเจริญเติบโตของประชากร ความไม่เท่าเทียมด้านรายได้เป็นปัญหาระดับโลกที่ต้องการการแก้ไข ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงกฎระเบียบข้อบังคับ การตรวจสอบของตลาดการเงินและสถาบันด้านการเงิน การส่งเสริมการช่วยเหลือด้านการพัฒนา และการลงทุนโดยตรงจากต่างชาติไปยังภูมิภาคที่มีความจำเป็นมากที่สุด การอำนวยความสะดวกในการอพยพย้ายถิ่นที่ปลอดภัยและการเคลื่อนย้ายของผู้คนก็เป็นสิ่งสำคัญในการแก้ไขปัญหาการแบ่งเขตแดน

2.7 การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (information) ที่เกี่ยวข้อง

Senge (1990) ได้เสนอแนวทางการสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ ดังนี้ (1) บุคคลรอบรู้ การเรียนรู้ของบุคลากรจะเป็นจุดเริ่มต้น คนในองค์กรต้องให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ฝึกฝนปฏิบัติ และเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อเพิ่มศักยภาพของตนเองอยู่เสมอ (2) แบบแผนทางความคิด ความเชื่อทัศนคติ แสดงถึงภาวะจากการสังสมประสบการณ์กลายเป็นกรอบความคิดที่ทำให้มีความสามารถในการทำความเข้าใจ วินิจฉัย ตัดสินใจเรื่องต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม (3) การมีวิสัยทัศน์ร่วม การสร้างทัศนคติร่วมของคนในองค์กรให้สามารถมองเห็นและมีความต้องการในทิศทางเดียวกัน (4) การเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในลักษณะกลุ่มหรือทีมงานเป็นเป้าหมายสำคัญที่ต้องทำให้เกิดขึ้นเพื่อให้มีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์อย่างสม่ำเสมอ และ (5) การคิดอย่างเป็นระบบ การที่คนในองค์กรสามารถเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ โดยมองเห็นความสัมพันธ์กันเป็นระบบโดยรวมได้อย่างเข้าใจ สามารถมองเห็นระบบย่อยที่จะนำไปวางแผนและทำส่วนย่อยๆ นั้นให้เสร็จทีละส่วน ทั้งนี้ก็วิจัยยังได้นำเสนอองค์ประกอบของการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สำคัญ ประกอบด้วย (1) นโยบายการจัดทำแผนชุมชน

การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อให้มีการคิดอย่างเป็นระบบ การหาจุดเริ่มต้นร่วมกัน (2) ความเป็นมาของการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ การตั้งกรรมการหรือองค์การดำเนินงาน เพื่อให้รู้สถานการณ์หรือจุดกำเนิดของการสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (3) ผู้นำ/บุคลากรดำเนินงานสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ การจัดการองค์ความรู้ มีการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อถ่ายทอดความรู้/ประสบการณ์ร่วมกัน ต้องมีผู้นำเพื่อดำเนินการ (4) ศักยภาพพื้นฐาน สนับสนุน และส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ (5) การจัดชุมชนแห่งการเรียนรู้/กิจกรรมการเรียนรู้ ขึ้นอยู่กับปัญหา ความต้องการ บริบทของชุมชน และ (6) การติดตามผลการดำเนินงาน การสร้างเครือข่าย จัดสรรทุน ทำให้เกิดความต่อเนื่องของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการดำรงอยู่ของสังคมแห่งการเรียนรู้

ครรชิต พุทธิโกษา (2554) สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ หรือ วช. ได้วิจัยและพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ระหว่างปี พ.ศ. 2550-2553 พบว่าชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีศักยภาพและโอกาสประสบผลสำเร็จต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ คือ (1) ผู้นำที่ดี: ต้องมีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีวิสัยทัศน์ ความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ ประสานงาน และกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการพัฒนา (2) กรรมการชุมชนที่มีจริยธรรมและการบริหารจัดการชุมชนที่ดี: ต้องมีกรรมการชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมุ่งมั่น มีคุณธรรมจริยธรรม บริหารงานโปร่งใส (3) ความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน มีสมาชิกชุมชนที่มีคุณภาพและมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบในทุกกระบวนการ (4) กระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง: ต้องมีการเรียนรู้เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งต้องมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนอย่างสม่ำเสมอ (5) ศักยภาพความพร้อมเรื่องพื้นฐานอาชีพ: ต้องมีความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเอง และมีความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ จึงต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะและทักษะความพร้อมในการประกอบอาชีพ โดยใช้ความรู้ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เกิดกรรมวิธี/สิ่งใหม่ หรือพัฒนาให้ดีกว่าเดิม (6) การสร้างระบบจัดเก็บและการนำมาใช้ขององค์ความรู้ที่ดี: ต้องมีระบบจัดเก็บความรู้ทั้งความรู้ภายในและภายนอกชุมชน รวมทั้งต้องรู้จักสร้างและนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นระบบเข้าใจง่าย (7) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งในและนอกชุมชน: ต้องมีความร่วมมือด้านทุน กิจกรรม วิชาการ องค์ความรู้ การตลาด ฯลฯ มีการจัดการกลุ่มและเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพให้เกิดการพัฒนาอย่างเชื่อมโยง ประสานเกี่ยวเนื่อง ครอบคลุมการพัฒนาทุกบริบท พร้อมทั้งได้จัดทำคู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งเรียนรู้ฉบับสมบูรณ์ โดยมีกระบวนการพัฒนา 6 ขั้นตอน ดังแสดงในภาพ

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ของ วช.

ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2553) ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยต้องทำให้ทุกคนมีเป้าหมายสุดท้ายร่วมกันอย่างชัดเจน จึงจะสามารถปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน ะบบ การรับรู้ และระบบบริหารจัดการของผู้ที่เกี่ยวข้องผ่านการประสานพลังใจและสติปัญญา เพื่อก่อให้เกิด วัฒนธรรมการทำงานแบบมีส่วนร่วมและการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์สู่ชุมชนทุกมิติของการพัฒนา ซึ่งเป้าหมายการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ในชุมชน คือ การสร้างปัญญาให้คนในชุมชนสามารถพัฒนา ตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างบูรณาการหรือเสริมสร้างพลังให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเอง และพึ่งพากันได้มากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเชื่อมต่อประสบการณ์ระหว่าง บุคคลและชุมชนผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้

มิ่งขวัญ คงเจริญ (2553) ได้ศึกษาชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาและ มีกระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกหลักในการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน จำนวน 39 ชุมชน และนำเสนอ รูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ของชุมชนเมืองและชุมชนชนบท พบ (1) องค์ประกอบการเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่ง การเรียนรู้ 9 ด้าน คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงมาสู่การปฏิบัติในชุมชน ระบบคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และ กระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาระบบเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเอง ระบบการเรียนรู้ โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแกนกลาง การพัฒนาอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม ที่เอื้อต่อวิถีชีวิต ระบบทุนของชุมชนที่มีรูปแบบและวิธีการทางวัฒนธรรม ความเสมอภาคความยุติธรรม ในการจัดการของชุมชน และการสร้างหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีวิตร่วมกัน (2) การเสริมสร้าง พลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ประกอบด้วย การเสริมสร้าง พลังอำนาจของชุมชนในระดับบุคคล คือ การแสดงออกระดับบุคคล มุ่งองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ องค์ประกอบภายในบุคคล องค์ประกอบด้านปฏิสัมพันธ์ องค์ประกอบด้านพฤติกรรม และการเสริมสร้าง พลังอำนาจของชุมชนในระดับชุมชน โดยมีองค์ประกอบโครงสร้างทางสังคมเป็นสำคัญ (3) รูปแบบ การเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ของสังคมไทย 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบของชุมชนเมืองและรูปแบบของชุมชนชนบท ซึ่งมีองค์ประกอบคล้ายกัน แต่แตกต่างกันบางประเด็น (4) รูปแบบการเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ทั้งในชุมชน เมืองและชุมชนชนบท ประกอบด้วย การกำหนดเป้าหมายและวางแผน การวิเคราะห์ความต้องการ ของชุมชน การประชาคมเพื่อหาสาเหตุของปัญหา การจัดเวทีชาวบ้านให้ความรู้ความเข้าใจ การบันทึก การพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ คณะกรรมการ คณะบุคคล หรือแกนนำ ในการสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืน ติดตามผลการดำเนินงานและ การสร้างความสัมพันธ์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกหรือกลุ่มชุมชนอื่นๆ

ธนัทธัญญ์ ฉัตรภักดิ์, ชุติวัดน์ สุวดีพิงศ์ และวิฑูรย์ วงษ์อำมาตย์ (2561) พบรูปแบบ แหล่งการเรียนรู้ชุมชนอัจฉริยะในศตวรรษที่ 21 เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของ ประชาชน 6 องค์ประกอบ ได้แก่ บุคคล องค์ความรู้ ชุมชน สื่อและเทคโนโลยี กิจกรรมการเรียนรู้ และเครือข่ายความร่วมมือ ขั้นตอนของรูปแบบแหล่งการเรียนรู้ชุมชนอัจฉริยะในศตวรรษที่ 21 ที่พัฒนาขึ้น 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การเข้าร่วมเครือข่าย การเตรียมความพร้อม ขั้นตอนที่ 2 การเรียนรู้ ได้แก่ การเข้าสู่ระบบ การระบุ ความต้องการ การรับชมสื่อการเรียนรู้ ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาโครงการ ได้แก่ การระดมความคิดเห็น การสร้างโครงการ การนำเสนอและเผยแพร่ การสะท้อนผลงาน และขั้นตอนที่ 4 การประเมินผล

ได้แก่ การประเมินผลตนเอง การประเมินโดยกลุ่ม การประเมินโดยเครือข่ายชุมชน โดยหลังจากทดลองใช้รูปแบบแหล่งการเรียนรู้ชุมชนอัจฉริยะในศตวรรษที่ 21 เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน พบตัวอย่างที่ทดลองใช้รูปแบบฯ มีคุณลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่ารูปแบบแหล่งการเรียนรู้ชุมชนอัจฉริยะในศตวรรษที่ 21 เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนมีความเหมาะสมระดับมาก คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.50 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.65

